

Autonomiegroepen in Den Hey Acker

Uitdaging of een ondraaglijke sisyfusarbeid?

Els Van Meldert, psychotherapeut, afdeling
Forensische JeugdPsychiatrie.

Sisyfus, heerser over Korinthe, kreeg het onmogelijke voor elkaar. Hij sloeg de dood in de boeien waardoor niemand meer hoefde te sterven. Hades, de god van de onderwereld, bevrijdde de dood echter en strafte Sisyfus. Sisyfus was gedoemd om in de onderwereld een steen tegen een berg op te duwen. Iedere keer als de steen boven was, rolde die weer naar beneden en moest hij opnieuw hetzelfde zware werk verrichten. Dit verhaal komt geregeld op als ik terugkijk op de eerste twee jaar van de samenwerking tussen de Forensische Jeugdpolikliniek van de Forensische JeugdPsychiatrie (FJP) van De Viersprong met de justitiële jeugdinstelling Den Hey Acker (DHA) in Breda. In dit artikel zal ik allereerst kort iets vertellen over het ontstaan en de geschiedenis van de 'autonomiegroepen' voor meisjes. Vervolgens zal ik de praktische uitvoering beschrijven, gekoppeld aan de ontwikkeling van het inhoudelijk proces.

Samenwerking

In mei 2002 werd in De Viersprong een nieuwe afdeling opgestart, de Forensische

JeugdPsychiatrie (FJP). Deze polikliniek biedt specifieke deskundigheid voor jeugdigen met psychische stoornissen die meer of minder ernstige delicten hebben gepleegd, of grote risico's lopen dit te doen als gevolg van deze stoornissen.

De zorg voor deze jeugdigen bevindt zich op het grensvlak van de geestelijke gezondheidszorg en justitie. Justitie en GGZ dienen gezamenlijk tot afspraken te komen over samenwerking, waarbij de forensisch psychiatrische behandeling door de forensische jeugdpsychiatrie geboden wordt, en beveiliging door Justitie. Justitiële jeugdinrichtingen (JJI's) hebben behoefte aan inbreng van deskundigheid op het terrein van psychopathologie, terwijl de jeugd-GGZ kan leren van de orthopedagogische aanpak van gedragsproblemen binnen de JJI's.

Alle jongeren in JJI's als Den Hey Acker vertonen externaliserende gedragsproblemen. Dit zijn gedragsstoornissen in psychiatrische zin, het niet respecteren van de grondrechten van anderen en het overtreden van sociale regels en normen (diefstal, agressie, vernielingen, liegen). Vaak vertonen de jongeren antisociale kenmerken.

Er zitten jongeren die een crimineel feit hebben gepleegd en jongeren met een ondertoezichtstelling-maatregel - een problematische categorie jongeren die dreigt af te glijden in criminaliteit, druggebruik en prostitutie.

In DHA zijn 'opvangafdelingen' en 'behandelafdelingen', zowel voor meisjes als voor jongens. In de opvanginrichtingen zitten jongeren die nog in afwachting zijn van hun strafzitting, jongeren die een detentiestraf opgelegd hebben gekregen of jongeren met een behandelmaatregel, in afwachting van plaatsing in een behandelinrichting. Deze opvangafdelingen hebben in de regel eerder en vaker met crisisgevallen te maken. Er vindt immers geen voorselectie plaats aan de poort. Dit maakt dan ook de nood aan psychiatrische expertise op deze afdelingen hoog.

De behandelafdelingen hebben tot taak de geplaatste jongeren een deskundig behandel aanbod te bieden. Als basismethodiek in deze behandelafdelingen is gekozen voor het competentiemodel, een gedragsmodel gericht op de bekrachtiging van nieuw, gewenst gedrag. Verder bestaat de behandeling uit zowel een groepsgericht aanbod, zoals o.a. sociale vaardigheidstraining en *Equip*-training, een training, in Amerika ontwikkeld door Goldstein, Gibbs en Potter, gericht op morele ontwikkeling, agressieregulatie en ontwikkeling van sociale vaardigheden. Ook individuele therapie en RET-training behoren tot het therapeutisch aanbod. Het behandel aanbod van De Viersprong ten behoeve van de jongeren op DHA bestaat uit consultatie, diagnostiek in het kader van de behandeling en groepswijze en indivi-

duele behandeling. Het betreft specialistische kennis en diagnostiek, therapie en begeleiding waarin de inrichting zelf niet kan voorzien.

Na overleg tussen Den Hey Acker en De Viersprong werd besloten tot het ontwikkelen van een groepsdynamische groepstherapie voor meisjes op DHA.

We hebben deze wekelijkse groepsessies de naam 'autonomiegroep' gegeven, met als voornaamste doelstelling het 'tot stand brengen van *psychological mindedness* waardoor de jongeren een meer heldere kijk krijgen op zichzelf en op hun relatie tot anderen. Op deze manier hopen we dat de jongeren op een meer zelfstandige manier greep leren krijgen op hun eigen psychische leven. Voor mensen die niet in de forensische jeugdpsychiatrie werkzaam zijn, lijken dit wellicht minimale en onvoldoende doelstellingen bij de start van een groepspsychotherapie. Voor deze populatie jongeren is stilstaan bij zichzelf al zo bedreigend dat het een therapeutische overwinning is wanneer ze er in slagen aan de zittingen deel te nemen.

Doelgroep

De meisjes die opgenomen zijn op DHA, zijn geplaast hetzij vanuit een strafrechtelijke maatregel, hetzij vanuit een ondertoezichtstelling. De leeftijd varieert tussen de 13 en 18 jaar. De meeste jongeren hebben vóór hun plaatsing in een justitiële jeugdinstelling al ettelijke andere jeugdinstellingen doorlopen.

Strafrechtelijk zitten er meisjes omwille van poging tot doodslag of overvallen. De meeste meisjes zitten echter 'ter bescherming van zichzelf'. Ze luisteren niet meer naar het ouderlijk gezag, lopen van huis weg, zijn aan de drugs, zijn verstrikt geraakt in de netten van *loverboys* die deze meisjes eerst de hemel in prijzen om hen vervolgens te dwingen tot prostitutie. Een groot aantal van de meisjes zijn als kind fysiek mishandeld of seksueel misbruikt. In de meeste gevallen is er sprake van ernstige emotionele verwaarlozing.

Praktische uitvoering

De groepsbehandeling is in januari 2003 allereerst gestart als proefproject bij een crisisopvanggroep (opvangafdeling) voor meisjes. Er werd geopteerd voor meisjes omdat hun psychotherapeutisch verlangen tot verandering groter is dan bij jongens, en een meisjesgroep ook voor een vrouwelijke psychotherapeut veiliger en hanteerbaarder leek. In januari 2004 is een tweede autonomiegroep gestart, en in januari 2005 een derde autonomiegroep, telkens bij een crisisopvanggroep voor meisjes.

Aan deze open groep nemen 6 tot 8 meisjes deel. Het betreft een laagdrempelig en breed aanbod waaraan in principe alle jongeren kunnen deelnemen op basis van vrijwilligheid.

We hebben besloten bij geen van deze jongeren een psychiatrische diagnose te stellen voor de deelname aan de autonomiegroep, allereerst omwille van het laagdrempelig en breed aanbod. Ook heeft de groepstherapie

niet als primair doel planmatig en gericht in te gaan op specifieke individuele psychische problematiek, omdat de duur van het verblijf op de opnameafdelingen vaak kort of onzeker is. De continuïteit van zorg door dezelfde behandelaar kan hierdoor immers niet gegarandeerd worden. Er wordt breed ingestoken op problemen en thematieken die voor de gehele groep gelden of op dat moment actueel zijn.

In principe kunnen alle jongeren deelnemen aan de groep mits zij enigszins in staat zijn om relaties met anderen aan te gaan en te onderhouden, en ze zich enigszins kunnen uiten.

Jongeren bij wie sprake is van een dreigende psychose, psychotische kwetsbaarheid, of onhanteerbare agressie, worden van de groepstherapie uitgesloten. Ook jongeren met een ernstige vorm van ADHD, die veel te druk zijn en zich niet kunnen concentreren, zijn gecontraïndiceerd.

De uitsluitingscriteria worden door de gedragsdeskundigen van DHA gesteld, waarbij wordt overlegd met de medewerker van De Viersprong.

Een uitgangspunt vanuit het oogpunt van psychotherapeutische behandeling (criterium van de psychotherapeut van De Viersprong) is dat de jongeren niet gedwongen worden tot deelname aan de groep. De jongere mag zelf besluiten of ze al dan niet wil deelnemen aan de groep. Dit zal uiteindelijk haar motivatie en inzet in de groep bevorderen. Dit staat haaks op de cultuur van beveiliging, bewaking en controle in DHA. Hier is het dan zaak dat beide partijen in staat zijn om water bij hun wijn te

doen om tot een werkbaar compromis te komen. Zo is de afspraak in de opvanggroep, dat de jongere die aangemeld wordt, de groep en zichzelf in elk geval een eerlijke kans geeft. Zij is niet verplicht om deel te nemen aan de groep. Indien ze voortsnog besluit om te passen voor het aanbod, dan moet zij op haar kamer blijven en kan zij geen ander programma volgen. Als zij driemaal niet verschijnt in de groep, wordt er een gesprek gepland met de groepstherapeut en de mentor om te kijken of het nog zin heeft dat de jongere blijft deelnemen aan de groep.

Werkwijze

De autonomiesgroep stoelt op principes van de ongestructureerde, groepsdynamische groepstherapie (Berk, 1986). De groepspsychotherapeut (geleverd vanuit de FJP, De Viersprong) draait de groep samen met een vaste groepsleid(st)er (een groepswerker, verbonden aan de leefgroepen op DHA). Bij ziekte, vakantie of afwezigheid vanwege het dienstrooster van de vaste groepsleider, neemt, ter wille van de continuïteit, een vaste vervanger zijn plaats in. De taak van de psychotherapeut bestaat uit het faciliteren van het groepsproces. De jongeren worden geholpen te verwoorden wat er speelt en zich uit te spreken naar elkaar toe. Hierbij zijn we niet direct gericht op het aanbrengen van veranderingen.

In dit proces is de bijdrage van de groepsleider essentieel. De groepsleider brengt, waar nodig, de realiteit van de leefgroep in en maakt op deze manier de verbinding tus-

sen een persoonlijk verhaal en de beleving van de omgeving en de ander hierin. In die zin vervult hij de rol van sociotherapeut in het therapieproces.

Een voorwaarde om te komen tot een volwaardig groepsproces, het 'praten in vrijheid', is juist in een omgeving als DHA een extra kwetsbaar gegeven. Het is van belang dat de jongere kan praten zonder dat hierop repercussies volgen in de vorm van straffen of beperkingen (bijvoorbeeld kamerarrest). De jongere moet ongestraft kunnen spreken over zijn binnenwereld. Ook voor de groepsleider is het van belang 'in vrijheid' te kunnen luisteren en interveniëren. Het feit dat er een groepsleider bij de groep aanwezig is, ervaart de jongere af en toe wel als een obstakel om in vrijheid te praten. Dit maakt het belang van duidelijke regels des te groter, voor beide partijen. Met de jongere wordt besproken dat wat er verteld wordt in de groep, ook daadwerkelijk binnen de groep blijft. Slechts globale informatie over het groepsproces wordt overgedragen aan het team (stafleden en groepsleiding). Deze groepsregel over het groepsgeheim geldt nadrukkelijk ook voor de groepsleden zelf. Buiten de zittingen mag er niet gesproken worden over wat er tijdens de zittingen wordt verteld, ook niet onder de deelnemers zelf. Dit laatste ook om splitsing met de rest van de leefgroep te voorkomen.

Een uitzondering echter op deze regel van het groepsgeheim vormt de dreiging van direct gevaar of beschadiging voor de jongere zelf of voor anderen. Wanneer een meisje bijvoorbeeld meldt dat ze zichzelf of

een ander iets wil aandoen, dan zal dit in groter teamverband besproken worden, ook inhoudelijk. Op deze momenten zal de code van het groepsgeheim doorbroken worden. Het meisje wordt er dan wel tijdens de groepszitting van op de hoogte gesteld wat hiervan naar buiten gaat. Tijdens het individuele kennismakingsgesprek met de psychotherapeut betreffende de regels van de groepstherapie wordt deze uitzondering ook nadrukkelijk aan de orde gesteld.

Startproblemen

In het begin zijn er heel wat startproblemen geweest om de groepstherapie op poten te zetten, dit als gevolg van de verschillende werkwijzen en verwachtingen van beide instellingen, DHA en de Forensische JeugdPsychiatrie van De Viersprong. Waar de cultuur van DHA vooral staat voor het beheersbaar houden van de gedragsproblemen, ligt de speerpunt van De Viersprong in eerste instantie in het inzichtelijk maken de problematiek, waarbij de context en het milieu zeker niet uit het oog verloren wordt. DHA wil graag aanpakken, veranderen, sturen, controleren, oplossen, 'redden'. De Viersprong wil vooral *het proces* faciliteren, wat onze houding meer terughoudend maakt.

Dit leidde aanvankelijk geregeld tot verschillen in werkwijze en attitude tussen de behandelaar (van de FJP) en de groepsleiders/stafleden (van DHA).

Om meer begrip te kweken voor elkaars ziens- en werkwijze werden beide partijen

uitgenodigd een kijkje te nemen in elkaars keuken. De groepstherapeut liep een aantal dagen mee in een aantal leefgroepen in DHA. De groepsleiders en stafleden van de betrokken opvanggroep werden op hun beurt uitgenodigd een bezoek te brengen aan de forensische jeugdpolikliniek van De Viersprong. Hier werden ze door de medewerkers van de FJP vergast op een middagje 'ouderwetse groepstherapie', zoals voorgeschreven door Yalom (1978) en Berk (1986). Ze werden hierbij zelf in het diepe gegooid door, onder begeleiding van de medewerkers, zich te verdiepen in de rol van een patiënt in een groep en de rol van groepstherapeut.

Deze wederzijdse bezoeken leverden leuke en rijke ervaringen op, waarbij er in beide teams (FJP en DHA) meer begrip ontstond voor de verschillende manieren van denken en werken in de verschillende settings.

Groepstherapie 'in gevangenschap'

Ook al tracht de samenleving vooral de positieve aspecten van 'zorg' te benadrukken in de benaming 'justitiële jeugdinrichting', toch zien de jongeren het vooral als een 'opgesloten zijn in gevangenschap'. Voor jonge mensen in de leeftijd van 12 tot 18 jaar, betekent dit niet meer en niet minder dan: letterlijke beroving van vrijheid, ontberen van persoonlijke spullen, geen privacy, geen ruimte, geen mogelijkheid tot het experimenteren met seksuele relaties, verlies van zelfstandigheid (ver doorgevoerde afhankelijkheid) en een onveilig milieu (Sykes, 1958).

Het praten in de autonomiegroep over hoe het is om met zoveel jongeren, onvrijwillig, bij elkaar te zitten, kan op zich al voldoende bron van motivatie tot deelname aan de groep worden. De groep kan dan een ventiel worden, een uitlaatklep waarbinnen het mogelijk wordt om de spanning van het 'gevangen zijn' te kanaliseren.

De psychische beschadigingen van de jongeren op DHA zijn vaak van dusdanige aard dat het verlangen van de jongeren om 'er iets aan te doen', verloren is geraakt. Een belangrijk doel van de groepstherapie bestaat erin om dit verlangen weer levend te maken, om de jongeren weer vertrouwen te laten krijgen dat zij hun leven opnieuw in eigen hand kunnen nemen. In de context van gevangenschap loopt het dilemma tussen 'vrijwillig' en 'onvrijwillig' als een rode draad door alles heen. De jongeren gemotiveerd krijgen om in hun onvrijwilligheid toch vrijwillig aan zichzelf te werken is hierbij een streefdoel.

Concreet kunnen we, wat dit betreft, al spreken van resultaat als

- ze er naar verlangen om bij het groepsge-sprek aanwezig te zijn,
- ze iets te zeggen hebben,
- ze iets te vertellen hebben over zichzelf,
- ze een gevoel kunnen/durven te tonen.

Een ander doel, verder gegrepen, is dat de jeugdige erbij leert stil te staan hoe zij met zichzelf en de ander omgaat, bij haar intra-en interpersoonlijk functioneren.

Voor de jongeren op DHA is het gevoel ergens bij te horen niet vanzelfsprekend. De meisjes die opgenomen zijn in de opvang- en behandelafdelingen zijn vaak

slachtoffer van seksueel misbruik of lichamelijke mishandeling. Er is meestal ook een verstoorde relatie met ouders en gezin. Doorgaans betreft het een combinatie van dit alles. Veel van deze meisjes zijn reeds sociaal 'uitgekotst' door hun leeftijdgenoten, hebben ettelijke schoolse mislukkingen achter de rug en vertonen over het algemeen 'abominabele' sociale vaardigheden. Voor hen was het zich aansluiten bij andere criminele jongeren of jongeren met problematische jeugd niet meer dan een vanzelfsprekend gevolg. Het gevoel dat ze van betekenis kan zijn voor een ander vormt dan ook een belangrijk leermoment voor de jongere, om van hieruit haar interpersoonlijk functioneren nader te onderzoeken.

In de groep wordt zichtbaar hoe iemand met anderen omgaat. Dankzij de steun van andere groepsleden kunnen de jongeren experimenteren met nieuw, meer sociaal wenselijk gedrag. Groepsleden kunnen elkaar hierin ook corrigeren.

Thema's

Thema's die vaak aan de orde komen zijn: wantrouwen, agressie, zich in de steek gelaten voelen, mishandeling, minderwaardigheidsgevoelens, opkomen voor zichzelf.

Wantrouwen

Een thema dat als een rode draad door de zittingen loopt, zowel bij de start van een nieuwe groep als bij een reeds langer lopende groep, is 'wantrouwen'. Nu eens treedt het zichtbaar op de voorgrond, dan

weer verschuilt het zich als een zwarte kat in de donkere nacht, is het onderhuids voelbaar in veel interacties en gedrag.

Dit voortdurende gevoel van wantrouwen, en met name een gebrek aan vertrouwen in de volwassenen uit zich vooral in een houding van negativisme. De meeste meisjes presenteren zich als *being tough*, met stoer gedrag. Non-verbaal uit zich dit in een onderuitgezakte houding, afwachtendheid, zich arrogant opstellen ('vertel jij het maar'), niets willen zeggen... Het gesprek gaat erover dat ze geen vertrouwen hebben in de groepsleiding als die iets voor hen moet regelen. Het feit dat de autonomiegroep ook door de groepsleiding mee begeleid en georganiseerd wordt, speelt daar uiteraard in mee. De groep is niet helemaal verplicht, maar in hun beleving ook niet helemaal vrij. De winst die deze groepstherapie hun kan bieden, wordt ook pas na een tijdje duidelijk. Het komt er dus vooral op aan de angst en het wantrouwen te containen, tot er iets in de plaats is gekomen van mentale vrijheid.

Als groepje gaan ze een gezamenlijk bondje aan tegen die 'vreselijke groepsleider die er alles aan doet om hen het leven zuur te maken'... Alles is gevaarlijk... en niets mag serieus genomen worden.

De meisjes doen heel erg hun best om de groepstherapeut zo ver mogelijk uit hun 'persoonlijke' buurt te houden. Een winstpunt in de groepsontwikkeling is dat er wel steeds meer woorden aan gegeven mogen worden.

De ervaring leert dat wanneer de groepstherapeut zich te directief opstelt, het wantrou-

wen snel toeneemt. De meisjes lijken dit als bedreigend te ervaren en hechten er groot belang aan alles op hun eigen tempo te doen.

Bij een van de autonomiegroepen verloopt het opstarten zeer moeizaam. Geen van de meisjes heeft er zin in. Ze ervaren de deelname aan deze groep vooral als iets wat opgelegd is van bovenaf. Ze stellen zich sarcastisch op: wanneer de groepstherapeut een vraag stelt, krijgt zij geen antwoord, of een wedervraag, of een cynische opmerking terug. De meisjes maken allen een verharde indruk en geven geen enkele mogelijkheid tot opening. Aangezien hier geen land mee te bezeilen valt en er een destructieve werking uitgaat van de groep, wordt er besloten deze groep op te heffen en wordt er gestart met een nieuw groepje waarbij extra aandacht besteed wordt aan de indicatie dat men enigszins bereid is naar zichzelf te kijken.

Zich in de steek gelaten voelen

Een thema dat hier nauw mee verbonden is, is 'zich in de steek gelaten voelen'. Dit komt aanvankelijk vooral aan de orde wanneer het gaat om het leven van alledag op de afdeling. Elke dag vinden de meisjes tientallen voorbeelden waarbij ze het gevoel hebben dat ze in de steek gelaten zijn, alleen gelaten worden. Naarmate de groep langer draait, wordt dit gevoel ook meer verbonden met hoe het vroeger thuis ging, op school, met leeftijdsgenootjes. Voor de meeste meisjes geldt dat er een groot gebrek aan stabiliteit is geweest in hun gezin van herkomst en de omgeving

waarin ze opgroeiden. Velen zijn ook geparentificeerd.

Dit 'zich in de steek gelaten voelen' uit zich ook in een verwaarlozend gedrag naar anderen en zichzelf.

Wat de jongeren erg moeilijk vinden, is het elkaar aanspreken en bevragen op elkaars gedrag en gevoelens. Een assumptie hierachter is dat het toch ieders eigen zaak is en dat zij niets te maken hebben met hoe een ander zich voelt of gedraagt. De meisjes vinden het ook heel moeilijk om naar elkaar te luisteren en elkaar uit te laten praten. Zodra het onderwerp serieus wordt, hebben ze het gauw over iets anders en als het over henzelf gaat, worden ze giechelig.

Machteloosheid

Een thema dat vaak aan de orde komt, is nauw verbonden met de situatie waarin de jongere zich bevindt: de gedwongen opname, 'afhankelijkheid', 'overgeleverd zijn aan de ander', de 'machteloosheid', het opgesloten zitten en hier niets tegen kunnen beginnen.

De meisjes worstelen elk op hun manier met het feit dat ze opgesloten zitten, dat hun leven wordt bepaald door buitenaf, door rechters, voogden, stafleden, groepsleiders zonder dat ze voor hun gevoel, ook maar iets in de melk te brokkelen hebben. Ze zijn ervan overtuigd dat de groepsleiding er genoeg in schept hen te beheersen, eerder dan hen te helpen. Hun gebrek aan vertrouwen in relaties met anderen voedt deze overtuiging des te meer. Voor sommige meisjes leidt dit dan ook elke dag tot de wezenlijke vraag: hoe kan ik hierin

overleven? Zo vertelt een meisje dat niet zij hier moet zitten maar de anderen die haar van alles aangedaan hebben. Ze vindt dat zij op deze manier dubbel gestraft wordt. Dit maakt dat er vaak een terneergeslagen, depressieve sfeer hangt, terwijl er bij tijd en wijle ook flink geageerd wordt.

In korte tijd doen zich veel veranderingen voor in de leefgroep. Ze moeten verhuizen naar een andere leefruimte. Er is een wisseling van groepsleiding en onderwijspersoneel. Het programma wordt veranderd en de autonomiegroep verschuift van de ochtend naar de middag. De ruimte is tijdelijk niet meer beschikbaar. Kortom, veel veranderingen waar ze geen invloed op hebben. In hun beleving vertoont dit een duidelijke parallel met hun eigen persoonlijke leven.

De zitting erna spuien de meisjes hun gal over de verhuizing. Ze schelden en tieren op de groepsleiding. Ze zijn boos dat ze in een kleinere leefruimte zijn terechtgekomen waar eerst de jongens verbleven. Vol walging beschrijven ze hoe op de muren van hun nieuwe kamertjes overal 'opgedroogd snot' hangt, pijnlijk over de manier waarop de jongens zo duidelijk hun sporen hebben achtergelaten. Zeer plastisch beschrijven ze hoe ze zich 's nachts in allerlei bochten wringen om maar te voorkomen dat ze met hun haren langs die vieze muur glijden.

Ook het gestalk van de jongens, die nu vanaf een verdieping hoger via de roosters contact proberen te zoeken met de meisjes drijft hen tot waanzin.

Degenen die het moeten ontgelden zijn de groepsleiders op de leefgroep. De groeps-

leider van de autonomiesgroep en de groepstherapeut worden gespaard van woede-uitbarstingen. Zij worden in deze vooral gezien als klankborden tegen wie ze ongeremd hun hart mogen luchten.

Agressie

Een vaak terugkerend thema is 'agressie'. Er wordt geregeld gesproken over de stress en chaos in hun leven. Vaak heeft dit te maken met geweld waar ze direct of indirect slachtoffer van zijn. Sommige meisjes zijn zowel slachtoffer als dader van geweld. Inhoudelijk is het een thema dat vaak aan bod komt. Ook in hun gedrag is veel agressie voelbaar: er wordt gepest, gescholden, en er valt wel eens een klap. Onverwerkte gevoelens trachten zich een weg te banen via uitageren. Zo katten ze leefgroepgenootjes en groepsleiding vaak af, en liever zouden ze er op slaan dan dat ze dingen met elkaar uitpraten.

Er heerst een gespannen sfeer, veel wantrouwen is voelbaar. Op een giechelende manier trachten twee meisjes elk gesprek stop te zetten. Ze zitten om alles te lachen, maar willen er niets over vertellen. Ze vormen een bondje en sluiten de anderen buiten. Samen hebben ze een gemeenschappelijk slachtoffer gevonden, die 'vreselijke groepsleidster', die ze vervolgens de huid vol schelden en zitten uit te lachen. Ondertussen zien ze door het raam een andere medewerker passeren, met flaporen. Ook hij krijgt de volle lading.

Agressie lijkt een vanzelfsprekend deel van hun leven geworden te zijn. Zowel in het zelf ondergaan hiervan, als in het de ande-

ren onderwerpen hieraan. Het is vaak hun eerste antwoord op hun omgeving wanneer hun iets naars overkomt.

Er heeft een vechtpartij plaatsgevonden in de leefgroep. Hier zijn ook alle deelnemers van de autonomiesgroep bij betrokken. Een meisje wordt in de doucheruimte in elkaar geslagen door een ander meisje. Dit blijkt een vooropgezet plan te zijn, waarbij ook een paar andere meisjes als 'handlangers' fungeren. De dader wordt overgeplaatst. De overige betrokkenen krijgen een week kamerarrest. In de eerstvolgende zitting wordt het voorval besproken. De psychotherapeut en groepsleidster maken hun ontzetting en bezorgdheid over dit voorval kenbaar. De 'handlangers' reageren heel afwerend, met gerichte boosheid naar de behandelaars toe, 'hoe durf je ons hierop aan te spreken'. Het slachtoffer gaat mee in de ontkenning van haar groepsgenoten, vertelt dat het achteraf allemaal wel meevalt en dat ze het ook wel erg vindt voor de dader dat die is weggestuurd.

Kwetsbaarheid en intimiteit

Aanvankelijk vinden de meisjes het heel moeilijk om over zichzelf te praten, laat staan na te denken over het eigen gedrag. Het liefst praten ze over praktische zaken zoals 'huiscorvee' of 'het probleem van de kledingruil'. Ze zijn het ook niet meer gewend om, vanuit hun afhankelijke positie waarbij alles voor hen bepaald en geregeld wordt, tot in het kleinste detail van hun leven, hun leven in eigen hand te nemen. Waarschijnlijk hebben ze vooral door dwars, destructief en auto-destructief

gedrag geleerd zichzelf overeind te houden en op deze manier ook enige vorm van contact met hun omgeving te behouden.

Een aantal weken na het starten van de groepen begint zich de cultuur te ontwikkelen dat zij zelf verantwoordelijk zijn voor de inhoud van de zittingen. Hoewel dit de eerste twintig minuten steevast het nodige gemopper en weerstand teweeg brengt, gaan de meisjes toch steeds meer uit eigen initiatief aan de slag. Inhoudelijk worden vaak actuele onderwerpen ingebracht, zoals het verblijf in DHA, de verhuizing naar een andere ruimte, het verlof, contact met de groepsleiding, met de andere meisjes op de groep, bezoek van familie, jongens. In de loop van de zitting en over de tijd heen krijgen deze onderwerpen steeds meer een persoonlijke invulling. De onderliggende gevoelens, zoals angst, boosheid, verdriet, schuld en schaamte worden ook steeds zichtbaarder en makkelijker bespreekbaar.

Wanneer de groep al een tijdje draait, gaan de meisjes zich steeds meer op hun gemak voelen bij het feit dat zijzelf het gesprek inhoudelijk vorm geven. Op een gegeven moment komen de interacties tussen de groepsleden wat meer aan de orde. Ze durven elkaar meer aan te spreken en zelfs te confronteren. Ook gaan ze elkaar steunen. Naarmate de intimiteit groeit komen er meer individuele verhalen. Er wordt goed naar elkaar geluisterd. Inhoudelijk komen er meer persoonlijke thema's aan de orde zoals relaties, ouders, het gezin, seksualiteit, seksueel misbruik, het al dan niet een band aangaan met het vooruitzicht op het toch onvermijdelijke afscheid, het al dan niet een

band aangaan met hulpverleners, met wie de relatie toch 'ongelijkwaardig' is.

Veiligheid en vertrouwen groeien waardoor de groepsgenoten zich kwetsbaarder durven op te stellen.

M, een meisje dat zich tough presenteert en vooral de taal van 'de klappen' kent, stelt zich kwetsbaar op wanneer de zitting bijna ten einde loopt. Ze vertelt dat ze eigenlijk bang is voor de meeste meisjes in de groep, vooral voor de zwaargewichten. Waar ze voordien voortdurend om zich heen heeft zitten blazen, geeft ze nu heel voorzichtig openheid over zichzelf. Een hele ommekeer. Ook een hele moedige stap want ze zet hiermee veel op het spel. Ze loopt het risico dat hier misbruik van gemaakt wordt, mocht dit in de leefgroep terecht komen. In de autonomiesgroep klinkt een zucht van verlichting en herkenning ook. Dit is het startsein voor meer meisjes om met meer intieme zaken over zichzelf te komen.

Afscheid

Voor al in de crisisopvanggroepen is het verloop van de meisjes heel groot. Men streeft ernaar deze meisjes zo kort mogelijk in de crisisopvanggroepen te houden en hen zo snel mogelijk door te verwijzen naar meer behandelgerichte groepen, hetzij in de JJI's zelf, hetzij extern. Dit heeft met vele factoren te maken, met juridische beslissingen, met het opnamebeleid van andere instellingen, met het beleid dat tijdens de crisisopvang door het team wordt voorgesteld.

De vaak snelle, en ook onverwachte overplaatsingen van de meisjes naar andere locaties of instellingen, maakt dat afscheid

nemen vaak niet plaats kan vinden. Het afscheid beperkt zich dan tot een 'praten over' tijdens de volgende sessie, waarbij het betrokken meisje al vertrokken is. Bij de zoveelste 'snelle' overplaatsing maakt teleurstelling in de groep plaats voor onverschilligheid en zich terugtrekken uit contact. *'De meisjes komen en gaan. Ik heb er al wel dertien zien passeren. Waarom zou ik nog vriendinnen maken of mij ergens in laten betrekken?'*

Op deze manier kan er weinig stabiliteit en continuïteit in de groepen geboden worden, wat weer zijn weerslag heeft op het opbouwen van vertrouwen en stabiliteit. Dit moet als het ware telkens opnieuw geïnstalleerd worden, zowel in de leefgroep als in de autonomiesgroep.

Conclusie

Groepspsychotherapie in een justitiële jeugdinrichting is zowel een uitdaging als een sisyfusarbeid.

Het installeren en behouden van een psychotherapiecultuur is de belangrijkste klus in deze groepen, namelijk er voor zorgen dat de *anciens*, de groepsoudsten, in staat zijn tot cultuuroverdracht naar de nieuwkomers, en erover waken dat er zo weinig mogelijk getornd wordt aan de verworvenheden die zij al bereikt hebben, zoals het groepsgeheim en het naar elkaar luisteren.

Zo is het een boeiende uitdaging die energie geeft om verder te gaan. De zittingen worden dan een plek waar 'net iets meer mag dan ergens anders', en waar een begin

kan gemaakt worden met een werkrelatie en voorzichtig positieve overdracht naar de groepspsychotherapeut. Er wordt een voorzichtige start gemaakt met het construeren van een 'basis', steunend op wat de 'oudere' meisjes zelf als positief ervaren hebben wanneer zij kwamen met een persoonlijk verhaal: het feit dat er naar hen werd geluisterd en dat zij niet werden uitgelachen of werden bekritiseerd wanneer ze iets vertelden over hun gevoelens.

We zijn er van overtuigd dat onze autonomiesgroep, een vorm van psychotherapie met kwetsbare jongeren die een psychische en juridische ballast mee te dragen hebben, een eerste belangrijke aanzet kan zijn tot herstel. De belangrijkste voorwaarden om de psychotherapie goed te laten verlopen zijn minimale afspraken over het kader, zonder dat die als dwingend beleefd worden, en niet begrepen worden. Daarnaast is een onvoorwaardelijke opstelling van de therapeut noodzakelijk, waarbij deze uitstraalt de ballast mee te willen dragen. Het containen van de angst en het wantrouwen van deze meisjes, is noodzakelijk om enige overdracht te kunnen bewerkstelligen. Wanneer dit lukt, durven we te hopen dat op een keer de steen van Sisyfus even op de berg blijft liggen...

Literatuur

Berk, T. (1986). *Groepstherapie. Theorie en techniek*. Deventer: Van Loghum Slaterus

Gibbs, J.C., Potter, G.B., Goldstein, A.P. (1995). *The equiprogram; teaching youth to think*

and act responsibly through a peer-helping approach. Champaign: Research Press.

Sykes, M.G. (1958). *The society of captives. A study of a maximum security prison.* Princeton New Jersey: Princeton University Press.

Yalom, I.D. (1978). *Groepspsychotherapie in theorie en praktijk.* Deventer: Van Loghum Slaterus